

Д. Кандуєв,

офіцер

Східного територіального відділу з питань запобігання та виявлення корупції

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗМЕЖУВАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Вступ. З початком 2014 року проведення в Україні антитерористичної операції, яку згодом перейменували в Операцію об'єднаних сил (ООС), великої актуальності й зацікавленості набули питання встановлення, кваліфікації та розмежування адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України від інших видів юридичної відповідальності. До цього часу точаться суперечки щодо переходу дисциплінарної відповідальності в адміністративну, щодо доцільності виділення дублюючих із кримінальним законодавством військових адміністративних правопорушень у КУпАПі щодо пропорційності вини та встановлених розмірів покарань за них тощо. Там все ж для більш точного розуміння даних питань перш за все необхідно розібратись в історичних засадах формування відповідальності військовослужбовців на території сучасної України

Питанням співвідношення злочину, адміністративного і дисциплінарного проступків, визначенню характерних ознак певних видів юридичної відповідальності приділяли увагу такі вчені, як Х.М. Ахметшин, В.В. Богуцький, П.П. Богуцький, В.О. Бугаєв, Ю.М. Дьомін, С.І. Дячук, В.В. Забарський, В.Ф. Кириченко, С.С. Корольов, Л.М. Кривоченко, А.М. Медведєв, М.І. Мельник, В.Д. Меньшагін, С.П. Пасіка, А.А. Піонтковський, С.Ю. Поляков, Г.П. Серєда, О.Я. Светлов, М.І. Хавронюк, В.М. Чхіквадзе та багато інших.

Постановка завдання. Метою статті є проведення аналізу формування та розвитку особливого виду відповідальності для військових на території сучасної України.

Результати дослідження. Для з'ясування соціальної зумовленості трансформації адміністративної відповідальності військовослужбовців у дисциплінарну (трансформація адміністративної відповідальності військовослужбовців у дисциплінарну й обмеження адміністративної відповідальності військовослужбовців розглядаються як однопорядкові явища), на наш погляд, потрібно також установити питання зародження та розвитку відповідальності такої категорії населення, як воїни, а згодом трансформації їх у справжніх військових.

Відповідно до філософських підходів «категорія можливості фіксує об'єктивну тенденцію розвитку існуючих явищ, наявність умов їх виникнення або, як мінімум, відсутність обставин, що перешкоджають цьому виникненню» [1, с. 69–70]. У даному випадку можливість передбачає існування обмеження загальної відповідальності військовослужбовців у різні періоди часу, а також у різних суспільно-політичних формаціях.

Ретроспективний огляд показує, що для військовослужбовців завжди існував особливий порядок застосування заходів відповідальності. Так, запорозькі козаки за вчинені ними провини підлягали владі їхнього

військового начальника – кошового отамана. Під час військових походів влада кошового була необмеженою, і він діяв як диктатор: «міг викинути непокірного за борт човна або ж тягнути його, з мотузком на шії, за важким обозом». Однією із причин існування суворих законів на Запоріжжі була необхідність підтримання порядку у війську в умовах постійного ведення війни [2, с. 138, 150].

За часів царської Росії, до складу якої входила більша частина території сучасної України, була проведена диференціація відповідальності саме в адміністративній сфері для військових. У ст. 9 Статуту дисциплінарного 1869 року передбачалося, що дисциплінарному стягненню підлягали не тільки проступки військовослужбовців по службі, але й порушення громадського порядку та благочиння, що не тягнули віддання до суду [3, с. 78].

Лютнева революція 1917 року призвела до зламу старої системи законодавства. Чимало питань, пов'язаних із життєдіяльністю армії, перебували на стадії формування і не були врегульовані. Питання про відповідальність військовослужбовців в Українській Народній Республіці було відображено в статті 148 Проекту Основного державного закону УНР, підготовленого Урядовою комісією з вироблення Конституції Української держави. Згідно з цією нормою «військові особи на час служби за злочини та провини відповідають перед військовими судами на підставі постанови окремого Військового Карного Статуту» [4, с. 147]. У Західно-Українській Народній Республіці військовослужбовці українського походження («жовніри української народності») підпорядковувались Українській Національній Раді і наказам встановленої нею військової влади [4, с. 94]. Пізніше, в добу Директорії передбачалося застосування дисциплінарних стягнень до військовослужбовців за службові порушення. В статті 10 Дисциплінарного статуту, затвердже-

ного Головним отаманом С. Петлюрою 7 грудня 1922 року, зазначалося, що «дисциплінарна кара накладається за такі малозначні службові провини або порушення дисципліни та військового порядку і пристойности, за які військові, що допустилися їх, не підлягають притягненню до суду» [5, с. 5]. Проте в статті 107 цього ж статуту встановлювалося, що «грошові пені, яких накладено на військових по справах цивільного управління, за порушення статутів скарбового управління або статутів громадського ладу та пристойности, стягаються на тих же підставах, як і з приватних осіб, за винятком випадків, коли ці грошові пені сполучені з особистою карою. В останньому разі цивільні установи обмежуються лише визначенням суми грошової пені, що належить стягти з винного, й повідомляють про це відповідне військове начальство для накладення на винного особистої кари і для стягнення з нього грошової пені» [5, с. 44].

Вперше після розвалу Російської імперії питання про адміністративну відповідальність військовослужбовців було згадано в Декреті ВЦВК і РНК РСФРР від 23 червня 1921 року «Про порядок накладення адміністративних стягнень», де вказувалося, що за вчинення адміністративних проступків військовослужбовцями у разі виконання службових обов'язків місцева влада застосовує адміністративні стягнення через відповідного начальника згідно зі статутом РСЧА [6].

На території радянської України актом, який регулював адміністративну відповідальність військовослужбовців, був Декрет ВУЦВК та РНК УСРР від 27 червня 1922 року «Про порядок видання обов'язкових постанов та про накладення за їх порушення стягнень в адміністративному порядку». Згідно із цим Декретом адміністративна відповідальність військовослужбовців перестала залежати від виконання ними своїх службових обов'язків. Але постанова про

накладання стягнень на військовослужбовця, який вчинив адміністративне правопорушення, спрямоване до відповідного командира (начальника) [7].

Практично аналогічні положення були відображені в Положенні про видання місцевими виконкомом та Радами обов'язкових постанов та про накладання за їх порушення стягнень в адміністративному порядку, відповідно до якого у випадку вчинення військовослужбовцем адміністративного правопорушення протокол про це надсилався належному командирові (начальнику), який застосовував заходи дисциплінарного впливу за правилами дисциплінарного статуту РСЧА [8].

Надалі розвиток законодавства про адміністративну відповідальність військовослужбовців визначили два союзних закони. Стаття 229 Закону Союзу РСР «Про обов'язкову військову службу» 1928 року і стаття 262 закону Союзу РСР з аналогічною назвою 1930 року закріпили існуюче до їх вступу в силу положення і встановили обов'язок командира повідомляти відповідний цивільний орган про накладання стягнення [9; 10].

Дисциплінарний статут РСЧА 1940 року знову, як це і вказувалося в Статуті дисциплінарному 1869 року, повернувся до поняття «громадський порядок». У ст. 16 цього нормативного акта передбачалося: «Дисциплінарні стягнення накладаються за вчинені військовослужбовцями проступки по службі або за порушення ними громадського порядку, якщо ці проступки не тягнуть за собою притягнення винного до судової відповідальності» [11].

Дисциплінарний статут Збройних Сил СРСР 1946 року прямо не передбачав, що військовослужбовці за вчинення адміністративних правопорушень несуть дисциплінарну відповідальність. У ст. 18 статуту вказувалося: «За порушення військової дисципліни військовослужбовець

має бути підданий дисциплінарному стягненню, якщо вчинений ним проступок не тягне за собою віддання до суду» [12]. Однак на практиці, з введенням у дію цього нормативного акта, повноваження щодо притягнення військовослужбовців до відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень у відповідних командирів (начальників) стали чи не найбільш широкими за весь радянський період.

Стаття 1 Дисциплінарного статуту 1946 року встановлювала: «Військова дисципліна – це суворе і точне дотримання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених законами і військовими статутами» [12]. Таким чином, до порушень військової дисципліни прирівнювалися будь-які порушення правил адміністративно-правового характеру [13].

Важливим елементом у подальшому формуванні інституту адміністративної відповідальності загалом і військовослужбовців зокрема стало прийняття 21 червня 1961 року Указу Президії Верховної Ради Союзу РСР «Про подальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку», в ст. 9 якого передбачалося: «За проступки, що тягнуть накладення штрафу в адміністративному порядку, військовослужбовці, а також особи рядового і начальницького складу органів Міністерства охорони громадського порядку несуть відповідальність відповідно до дисциплінарних статутів» [14]. Це суттєво обмежило, якщо не сказати скасувало, можливість притягнення військовослужбовців до адміністративної відповідальності.

Крім того, ще в Дисциплінарному статуті 1960 року говорилося про те, що військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність за порушення військової дисципліни і громадського порядку без будь-яких обмежень, наприклад таких, як притягнення винного до суду [15, с. 17], про що вказувалося в Дисциплінар-

ному статуті 1940 року. Аналогічні положення були викладені в Законі Союзу РСР «Про загальний військовий обов'язок» від 12 жовтня 1967 року [16], а потім – у Дисциплінарному статуті 1975 року [17, с. 474].

23 жовтня 1980 року Верховною Радою СРСР були прийняті Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про адміністративні правопорушення [18]. Стаття 9 цього кодифікованого акта, а згодом і стаття 15 Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення (зараз ст. 15 КУпАП) встановлювали загальне правило, згідно з яким військовослужбовці несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарним статутом. Практично ці норми закріпили існуючий порядок. Навіть установлення переліку адміністративних правопорушень, за вчинення яких військовослужбовці могли (але не обов'язково) відповідати на загальних підставах, частково відображало стан існуючої нормативної бази.

За часів СРСР Головне митне управління Міністерства зовнішньої торгівлі своїм листом від 21 червня 1966 року за № 114-2/1193 роз'яснило, що відповідно до статей 100, 103 Митного кодексу СРСР предмети контрабанди могли конфіскуватися і у військовослужбовців.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 29 червня 1991 року, Законами України від 23 грудня 1993 року і 5 жовтня 1995 року дещо розширена адміністративна відповідальність для військовослужбовців. По-перше, знято заборону застосування до цієї категорії осіб адміністративного штрафу і, по-друге, розширено перелік адміністративних правопорушень, за вчинення яких військовослужбовці можуть нести адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Висновки. Отже, на всіх етапах розвитку адміністративного і військового права адміністративна від-

повідальність військовослужбовців мала обмежений характер, а точніше – завжди передбачалася можливість застосування дисциплінарних стягнень до цієї категорії осіб за вчинення ними адміністративних правопорушень. Відрізняється лише ступінь цього обмеження: для воєнного часу або часу, коли збройні сили використовуються або плануються використовуватися у воєнних діях, характерним є зменшення переліку адміністративно караних провин, за вчинення яких військовослужбовці можуть нести загальну відповідальність.

Сфера юридичної відповідальності взагалі та відповідальності військовослужбовців зокрема завжди привертала увагу науковців та військових, які зацікавлені й небайдужі до воєнної проблематики. Адже зазначена сфера є досить важливою не лише у військовій галузі, а й в адміністративно-правовій.

Стаття присвячена встановленню історичних витоків до розмежування адміністративної та дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. У ході наукового дослідження було встановлено, що перші зачатки виокремлення відповідальності за свої проступки в окремий особливий вид відповідальності спостерігався ще у козаків, які на час війни «переходили» під владу кошового отамана. За часів царської Росії відповідальність військових трансформувалась в адміністративну на загальних умовах, а вже з приходом радянської влади набула більш сучасного виду та була поділена на дисциплінарну та адміністративну (наприклад, порушення громадського порядку не під час несення служби). Згодом дані положення було закріплено в Дисциплінарних статутах 1940 року, 1960 та 1975 років, в яких говорилося про те, що військовослужбовці несуть

дисциплінарну відповідальність за порушення військової дисципліни і громадського порядку без будь-яких обмежень. Зі здобуттям Україною незалежності в 1991 році адміністративна відповідальність для військовослужбовців була розширена: знято заборону застосування адміністративного штрафу і розширено перелік адміністративних правопорушень, за вчинення яких військовослужбовці можуть нести адміністративну відповідальність на загальних підставах.

Ключові слова: відповідальність, адміністративна, дисциплінарна, військові злочини, військовослужбовці, покарання, Дисциплінарний статут.

Kanduiev D. Historical aspects delineation of disciplinary and administrative liability of the servicemen on the territory of modern Ukraine

The sphere of legal responsibility in general and the responsibility of servicemen in particular has always attracted the attention of scientists and the military, who are interested and not indifferent to military issues. After all, this area is very important not only in the military field, but also in administrative and legal.

The article is devoted to the establishment of historical origins to the distinction between administrative and disciplinary responsibility of servicemen. In the course of scientific research, it was established that the first beginnings of the separation of responsibility for their misdeeds into a separate special type of responsibility was observed in the Cossacks, who during the war "passed" under the rule of the Kosh Ataman. During the reign of tsarist Russia, the responsibility of the military was transformed into administrative responsibility on general terms, and with the advent of Soviet power it acquired a more modern form and was divided into

disciplinary and administrative (for example, violation of public order during service). These provisions were subsequently enshrined in the Disciplinary Statutes of 1940, 1960 and 1975, which stated that servicemen were subject to disciplinary liability for breaches of military discipline and public order without any restrictions. Since Ukraine gained independence in 1991, administrative liability for servicemen has been expanded: the ban on administrative fines has been lifted and the list of administrative offenses for which servicemen may be held administratively liable on general grounds has been expanded.

Key words: responsibility, administrative, disciplinary, war crimes, servicemen, punishment, Disciplinary statute.

Література

1. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. 5-е изд. Москва : Политиздат, 1986. 590 с.
2. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків / пер. з рос. І.І. Сварника. Львів : Світ, 1990. 319 с.
3. Уставъ дисциплинарный. Сводъ военных постановлений 1869 года. Издание третье (по 1 октября 1900). С.-Петербург : Государственная типография, 1900. Часть шестая. Книга двадцать третья.
4. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року Київ : Юрінком Інтер, 1996. 80 с.
5. Дисциплінарний статут : Затверджений Головним отаманом С. Петлюрою 7 грудня 1922 року. Видання Управи Навчання Війська Генерального штабу, 1923. 46 с.
6. Декрет ВЦИК и СНК РСФСР «О порядке наложения административных взысканий» от 23 июня 1921 года. Собрание узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьянского правительства. 1921. 7 сентября. № 52. Ст. 310.
7. Декрет ВУЦВК та РНК УРСР «Про порядок видання обов'язкових постанов та про накладення за їх порушення стягнень в адміністративному порядку» від 27 червня 1922 року. ЗУ УРСР. 1922. № 36. Ст. 553.

8. Положення про видання місцевими виконкомми та Радами обов'язкових постанов та про накладення за їх порушення стягнень в адміністративному порядку. ЗУ УРСР. 1926. № 39. Ст. 304.

9. Закон Союза ССР «Об обязательной военной службе». Собрание законов СССР. 1928. № 51. Ст. 448, 449.

10. Закон Союза ССР «Об обязательной военной службе». Собрание законов СССР. 1930. № 40. Ст. 134.

11. Дисциплинарный устав Красной Армии : Утверждён приказом Народного Комиссара Оборонны СССР № 356 от 12 октября 1940 г.

12. Дисциплинарный устав Вооруженных Сил СССР : Утверждён приказом Министра Вооруженных Сил СССР от 1 июля 1946 года. Москва : Воениздат, 1948.

13. Чумак В.В. Законодавче регулювання підстав дисциплінарної відповідальності військовослужбовців. Науково-теоретичний та прикладний аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 20.02.03. Хмельницький : Академія Прикордонних

військ України ім. Б. Хмельницького, 1998. 204 с.

14. О дальнейшем ограничении применения штрафов, налагаемых в административном порядке : Указ Президиума Верховного Совета Союза ССР от 21 июня 1961 года. Ведомости Верховного Совета СССР. 1961. № 35. Ст. 368.

15. Дисциплинарный устав Вооруженных Сил СССР : Утверждён Указом Президиума Верховного Совета СССР 23 августа 1960 года. Москва : Воениздат, 1961. 48 с.

16. Закон Союза ССР «О всеобщей воинской обязанности». Ведомости Верховного Совета СССР. 1967. № 44. Ст. 552.

17. Дисциплинарный устав Вооруженных Сил СССР : Утверждён Указом Президиума ВС СССР от 30 июля 1975 года. Свод законов СССР. Москва : Известия, 1982. Т. 9. С. 463–494.

18. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик об административных правонарушениях : Приняты Верховным Советом СССР 23 октября 1980 года. Ведомости Верховного Совета СССР. 1980. № 44. Ст. 909.